

KİMYANIN TƏDRİSİNDƏ INNOVASIYA TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ

A.Z.Məmmədova, G.Ə.Mehdiyeva, A.F.Şamilova, A.Ə.Hənifəyeva

Məqalədə innovasiyanın mahiyyəti, innovasiya texnologiyaları və kimyanın tədrisində istifadə olunan tədris üsulları, formaları və vasitələri barədə məlumat verilir. Müasir tədris vasitələrindən olan kompüter və interaktiv lövhənin kimyanın tədrisində istifadəsi zamanı əldə olunması mümkün olan üstünlüklərdən bəhs edilir. Qeyd edilir ki, istər təhsilverənlərin, istərsə də təhsilalanların informasiya texnologiyalarından səmərəli və düzgün istifadə etmələri üçün, onların bu barədə maariflənməsinə kömək edən təlim kurslarının, metodik vəsaitlərin olmasına ehtiyac duyulur. Sonda yeni pedaqoji texnologiyalardan olan modullarla təlim üsulu ilə oksigen mövzusunə aid beş tədris elementindən (TE) ibarət dərslərin tədrisi metodikası verilir.

İnnovasiya termini latın dilində olan “innovato” sözündən götürülüb “yenilənmə”, “yeniləşmə”, “yaxşılaşma” deməkdir [1].

İnnovasiyaların mahiyyətinə isə müxtəlif yanaşmalar vardır. Beləki, İnnovasiya-yeniliyin məzmunu və reallaşmasıdır, geniş mənada isə yeniliklərin (yeni texnologiya, məhsul, xidmət, istehsal, maliyyə, kommertiya) inzibati, təşkilatı-texniki və sosial-iqtisadi qərarlar şəklində mənfəətli istifadəsi başa düşülür. İnnovasiyanı yaradan və tətbiq edən insanlara innovator deyirlər. İnnovator olmadan innovasiya və innovativ inkişaf mümkün deyil. İnnovator yaradıcı, qeyri-standart təfəkkürə, yüksək savada, sahibkarlıq qabiliyyətinə malik olmalıdır. Bu xüsusiyyətlər isə keyfiyyətli təhsil hesabına yarana bilər [2].

Hər bir sahədə olan innovasiyalar müxtəlif fikirlərlə ifadə olunur.

Bu baxımdan bizi maraqlandıran Pedaqoji innovasiya – təhsil müəssisələrində, pedaqoji nəzəriyyələrdə, müəllim və şagirdlərin fəaliyyətində, təlim-tərbiyənin məzmununda, forma, üsul və vasitələrində, idarəetmədə, məqsəd və nəticələrdə, ümumilikdə pedaqoji sistemdə baş verən yeniliklərdir. Onlar müəyyən dövr ərzində sabit qalaraq ənənəvi qaydada davam etdirilir, həmin dövrün səciyyəvi pedaqoji hadisəsinə çevrilir.

Pedaqoji sistemdə baş verən yeniliklər Azərbaycan Respublikasında aparılan təhsil islahatının mərhələlərində qəbul edilən proqram, sənəd, qərar və qanunların qəbul edilməsi və nəzərdə tutulanların həyata keçirilməsi ilə yaranır.

Kimyanın tədrisində də digər fənlərdə olduğu kimi baş verən yeniliklər təhsildə aparılan ümumi yeniliklərlə əlaqədardır. Həmin yeniliklərdən ən mühümü təhsilin məzmunu ilə bağlı aparılan Kurikulum islahatı nəticəsində digər fənlərlə

yanaşı kimya fənninin də kurikulumunun hazırlanması və tədrisdə istifadə edilməsidir. Fənn kurikulumunun ənənəvi proqramdan fərqli olaraq əhatəli şəkildə verilməsi ən mühüm innovasiya hesab oluna bilər. Kimya fənni kurikulumunda əsasən aşağıdakılar əhatə olunur:

- Fənnin məzmunu
- İntegrasiya
- Təlim fəaliyyətinin planlaşdırılması nümunələri
- Təlim strategiyaları
- Qiymətləndirmə

Kimya fənni kurikulumunun şəxsiyyətyönümlülük, nəticəyönümlülük, tələbyönümlülük, integrativlik prinsipləri əsasında hazırlanması, məzmunun nəticələr şəkildə verilməsi, yeni qiymətləndirmə sistemindən tədrisdə istifadə edilməsi təhsildə olan yeni yanaşmalardan [3].

Təhsil iştirakçılarının müasir tədris avadanlıqlarından istifadə bacarıqlarının artırılması, onların maarifləndirilməsi, eləcə də məktəblərin İKT ilə təminatının genişləndirilməsi, bütövlükdə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun müasir təhsil sisteminin qurulması, rəqəmli təhsil informasiya ehtiyatlarının yaradılması, təhsilverənlərin kompüter biliklərinin artırılması istiqamətində Dövlət səviyyəsində sənədlər, proqramlar hazırlanır və onların həyata keçirilməsi üçün kompleks işlər aparılır [4-6]. Hazırda digər fənlərdə olduğu kimi kimyanın tədrisində də innovasiya texnologiyalarından istifadə edilir.

İnnovasiya texnologiyaları – innovation (yeniləşən) fəaliyyəti təmin edən üsul, vasitə və tədbirlər toplusudur.

Yeni təlim üsulları pedoqoji texnologiyalar adı ilə ifadə olunur ki, onlara əsasən aşağıdakılar aid edilir [7,8].

1. Əməkdaşlıqla təlim
2. Layihələr metodu ilə təlim
4. Müxtəlif səviyyələrin təlimi
5. Modullarla təlim

Əməkdaşlıqla təlim metodunda təlim kiçik qruplarla aparılır. Bu növ təlim ideyasına münasibət XX əsrin 20-ci illərində yaranmışdır. 1970-ci illərdə qruplarla təlim texnologiyası işlənilməyə başladı. Əməkdaşlıq şəraitində təlimin əsas ideyası şagirdlərin materialı birlikdə öyrənmələri və ayrı-ayrılıqda icra etmələrindən ibarətdir.

Layihələr metodu 1920-ci ildə Amerika filosofu və pedaqoqu Con Dyui tərəfindən işlənilmiş və fəlsəfədə humanist ideyalar kimi inkişaf etmişdir. Bu metod şagird fəaliyyətinin müstəqilliyinə xidmət etmiş, fərdi, qrup halında müəyyən zaman kəsiyində həyata keçirilmişdir.

Müxtəlif səviyyəli təlim şagirdlərin yaş xüsusiyyətləri və psixoloji hazırlıqları nəzərə alınaraq tətbiq edilir və differensiaslaşdırma ilə bağlıdır.

Modullarla təlim texnologiyasında öyrənən müstəqil, yaxud cüzi köməklə işləyərək konkret tədris məqsədlərinə nail olur. Bunun üçün əvvəlcə təlimin məqsədi və hər mövzunun öyrənilməsi ardıcılığı şərh olunan modul proqramı hazırlanır. Modul proqramı – müəyyən bir mövzunun öyrənilməsi üzrə şagirdin fəaliyyət proqramı kimi qəbul edilir. Modul – məqsədli çox funksiyalı düyün olub, tədris məzmununu və ona yiyələnmək üçün tədris fəaliyyəti priyomlarını birləşdirir. Bu təlimin tətbiq edildiyi dərslərdə, əvvəlcə hər bir şagird dərslərin məqsədi, şagirdin hər bir tədris elementində (TE) fəaliyyəti, həmçinin tədris tapşırıqları, suallar, çalışmalar və onların yerinə yetirilməsi üçün təlimatlar göstərilən metodik vəsaitdən ibarət, çap olunmuş modulla təmin edilir. Modullarla təlim zamanı vacib məsələlərdən biri bütün dərslərin prosesində özünə nəzarət, qarşılıqlı nəzarət, müəllimin nəzarəti kimi şagirdin fəaliyyətinə müxtəlif növ nəzarətlərin olması və tədris fəaliyyətinin məqsədlərindən asılı olaraq şagirdin öz fəaliyyətini qiymətləndirməsidir. Belə olduqda şagirdə öz işinin müvəffəqiyyətinə maraq yaranır, idraki fəaliyyət sürətlənir [9].

Hazırda tədrisdə əsas üstünlük şagirdlərin maksimum fəallığını, müstəqil bilik əldə etmələrini və onların bacarıqlara çevrilməsini təmin edən fəal/interaktiv təlimin metod və iş formalarına verilir.

Kimyanın tədrisində qruplarla, cütlərlə, bütün siniflə və fərdi iş formalarından, şaxələndirmə, problemlə şərh, Venn diaqramı, BİBÖ, müzakirə və s. kimi metodlardan istifadə edilməsi təlimdə səmərəli nəticələr əldə olunmasına imkan yaradır.

Kimyanın tədrisində innovasion tədris vasitələrindən də istifadə edilir.

Ümumiyyətlə tədris vasitələri dedikdə şagirdlərin tədris, tərbiyə və inkişaf vasitələri nəzərdə tutulur və onlara təhsil müəssisəsi qarşısında qoyulmuş məsələlərin həlli üçün həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin tədris, tərbiyə prosesində istifadə etdikləri maddi obyektlər sistemləri aid edilir. Tədris vasitələrini şərti olaraq aşağıdakı qruplara bölürlər. [9].

1. Yalnız müəllimin istifadə etdiyi vasitələr: ədəbiyyat, cihaz və qurğular.

2. Şagirdlər üçün olan dərslər və digər ədəbiyyatlar.

3. Fənn üzrə bütün müvafiq üsulların istifadəsini təmin edən məktəb kimya kabinetinin avadanlığı.

Xüsusi tədris vasitələri:

- Təbii obyektlər (maddələr, kimyəvi reaktivlər, materiallar, qarışıqlar, məhlullar, kolleksiyalar)

- Qurğular, kimyəvi qablar və laboratoriya avadanlıqları

- Kristal qəfəslər, kimya sənayesi qurğularının modelləri

- Çap materialları əsasında tədris vasitələri (cədvəl, sxem, şəkillər)

- Səs kassetləri, televiziya proqramları, CD, DVD, video kassetləri,

kompyuter proqramları, internet slaydları

- Müvafiq texniki vasitələrlə (kinoprojektorlar, videomaqnitafonlar, ekranlar, interaktiv lövhələr) təmin edilmiş audio və video tədris vasitələri

- İKT – videokamera, rəqəmli fotoavadanlıq, kompyuter, multimediya qurğuları, internet və s ilə təmin edilmiş İKT vasitələri (təlimedici, nəzarətəddici, oyun və digər kompyuter proqramları)

- Promethan interaktiv lövhə və elektron qələm

Kimyadan kurikulumun tələbləri əsasında VII-IX siniflər üçün yazılmış və hazırda tədrisdə istifadə edilən dərsliklər və müəllim üçün metodik vəsaitləri də yeni tədris vasitəsinə aid etmək olar.

Kompyuter texnologiyası kimyanın tədrisində ən əhəmiyyətli və vacib olan innovasiya texnologiyalarına aiddir. Kompyuterdən istifadənin üstünlüklərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- zəhərli maddələrin iştiraki ilə aparılması təhlükəli olan təcrübələrin ekran vasitəsi ilə göstərilməsi və bürün şagirdlərin onları izləməsi imkanı yaranır;

- internetdən maraqlı məlumatları əldə etmək və təqdimatlar hazırlamaq olar;

- bəzi çətin mənimsənilən məsələlərin ekranda göstərilən sxemlər üzərində əyani şəkildə izah olunması ilə dərs vaxtına qənaət edlə bilər;

- dərsə aid materialların ekran vasitəsi ilə göstərilməsi ilə şagirdlərin diqqətlərinin vacib olan istiqamətə yönəltmək və onları maraqlandırmaq mümkündür;

- şagirdlərdə informasiya mədəniyyəti formalaşdırılır;

- idrak prosesi fəallaşır və diqqəti uzun müddət cəmləməyə imkan yaranır;

- bütövlükdə təlim prosesində biliklər daha müstəqil, şüurlu şəkildə qazanılır və şagirdlərdə tədqiqatçılıq, yaradıcı tətbiq etmə kimi vərdişlər formalaşır;

- müəllimlər dərsə hazırlaşarkən müxtəlif proqramlardan istifadə etməklə sorğu kartları hazırlaya bilərlər.

Multimedia sözünün mənası – mətn, qrafik təsvirləri, görüntü və səsi birləşdirən və canlandıran qurğu, qurğular (informasiya) sistemi kimi ifadə edilir.

1993-cü ildə kompyuterdən mətnin, səs, şəkl və görüntülərin birgə emal edilməsini təmin edən qurğu yaradıldı. Bu qurğu özündə mikrofonu, veb-kameranı, səs kolonkasını və səs kartını birləşdirir. Multimediya qurğusunun köməyi ilə kompyuter şəbəkələri üzərində audio-video konfransların təşkil olunmasını həyata keçirirlər. Multimedia telekommunikasiya xidməti istifadəçiyə istənilən tip informasiyanı göndərmək və qəbul etmək imkanı verir [10].

“Promethan” interaktiv lövhə böyük sensorlu ekrandan ibarət olub, kompyuter və multimedia proyektorunun da daxil olduğu sistemin bir hissəsi kimi işləyir. Proyektorun köməyi ilə kompyuterin işçi masasının təsviri interaktiv

lövhənin səthində əks olunur. Lövhənin səthinə toxunuş biliklərin dərk edilməsi və mənimsənilməsinin keyfiyyətinin artırılması vasitəsidir. Menyudakı istənilən işarəni seçmək və ya proqramın işə salınması üçün sadəcə ekranın səthinə toxunmaq lazımdır. Yazı üçün elektron qələmdən istifadə edərək, lövhənin səthindəki istənilən təsvir üzərində yazmaq olar. İnteraktiv lövhənin böyük ekranında dərs üçün nümayişlər, filmlər göstərmək, veb saytları nəzərdən keçirmək, virtual praktik məşğələlər keçirmək olar. İnteraktiv lövhə şagirdlərin diqqətini cəlb etmək və onun yayınmasının qarşısını almaq, maraqlarını, bütövlükdə tədrisin keyfiyyətini artırmaq üçün qiymətli vasitədir. Lövhə ilə kompüterin əlaqəsi ikitərəflidir, müəllimin və ya şagirdin əlindəki qələm mouse (siçan) rolunu oynayır. İstifadəsinin sadəliyi ilə interaktiv lövhələr məşğələlərə hazırlıq prosesini zənginləşdirir, müəllimə müxtəlif elektron materiallarından dərstdə istifadə etməyə imkan yaradır. Adi lövhədən fərqli olaraq interaktiv lövhədə yazılan maddə formullarını, reaksiya tənliklərini və yazıları bir idarəedici düymənin köməyi ilə qaytarmaq və digər siniflərdə və ya növbəti dərs ilində istifadə üçün saxlamaq mümkündür. Kimya dərslərində İnteraktiv lövhədən istifadə vaxta qənaət etməyə, dərsi səmərəli təşkil etməyə, asanlıqla təhsil kolleksiyası yaratmağa imkan verir[9,11].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, digər fənlərlə yanaşı kimyanın tədrisində də informasiya texnologiyalarından istifadənin səmərəli nəticə verməsi üçün istər təhsilverənlərin, istərsə də təhsilənlərin İKT-dən istifadə bacarıqlarına yiyələnmələrinə, onlarda informasiya mədəniyyətinin formalaşmasına köməklik edən dərslik, vəsait, tövsiyələrin, həmçinin müvafiq təlim kurslarının olması vacib məsələlərdən biridir.

Pedaqoji ədəbiyyatda informasiya mədəniyyəti aşağıdakı kimi xarakterizə edilir:

“İnformasiya mədəniyyəti insanın həyat və ya peşə fəaliyyəti dövründə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün həlli vacib olan informasiyanın əldə edilməsi, emal olunması və tətbiqini nəzərdə tutur. Kompüter hazırda bütün bu informasiya proseslərini həyata keçirmək üçün çox güclü və əlverişli vasitə olduğundan, insan onun köməyi ilə lazım olan bir çox əməliyyatları yerinə yetirə bilər. Bu baxımdan da kompüterdə işləmək, onun proqram və aparat təminatı haqqında biliklərə malik olmaq, eləcə də digər informasiya texnologiyalarını tətbiq etmək bacarıqlarının olması insanın informasiya mədəniyyətini xarakterizə edən əsas xüsusiyyətlərdəndir” [12].

Yeni pedaqoji texnologiyalardan kimyanın tədrisində istifadəyə misal olaraq aşağıda VII sinif kimya kursundan “Oksigen, hava, yanma” tədris vahidindən oksigenə aid dərslərin modullarla təlim üsulu ilə tədrisi metodikasını təqdim edirik [13].

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, modullarla təlim texnologiyasından tədrisdə istifadə şagirdlərin passiv dinləyicidən fəal iştirakçıya çevrilməsinə imkan yaradır, onlarda tədris materialı ilə işləmək bacarığı formalaşdırır. Şagirdlər müstəqil olaraq mərhələlərlə bilik əldə edir, nəticə çıxarır və mövzunu ümumiləşdirirlər. Müəllimin bu işdə əsas vəzifəsi öyrənənlərin fəaliyyətini modul proqramının qaydalarına, bəndlərinə əsasən idarə etmək və onları yaradıcılığa həvəsləndirməkdir.

Oksigenə aid dərslərin modulunu dörd tədris (TE) elementindən ibarət tərtib etmək olar.

Modulun mövzusu: Oksigen

Məqsəd:

Şagird modulu öyrənməklə

Bilir:

- *oksigenin kəşfi və təbiətdə tapılmasını, sərbəst halda havanın tərkibinin azotdan sonra əsas hissəsini təşkil etməsini, təbiətdə yayılmasına görə elementlər içərisində birinci yerdə olmasını;*

- *oksigenin bəsit maddə kimi xarakteristikasını, izotoplarını, allotropik şəkildəyişmələrini;*

- *ozonun atmosferin yuxarı qatlarında günəş şüalarının oksigenə təsirindən əmələ gəlməsini;*

- *oksigen və ozonun fiziki xassələrini, sənayedə və laboratoriyada alınması üsullarını, kimyəvi xassələrini;*

- *katalizator anlayışının mahiyyətini;*

- *parçalanma, birləşmə, oksidləşmə, yanma, ekzotermik, endotermik reaksiyalar və oksid anlayışı barədə ilkin məlumatları;*

- *oksigenin tətbiqi, təbiətdə dövranını və fotosintez prosesinin mahiyyətini.*

Bacarıq:

- *bəsit maddələrin sayının kimyəvi elementlərə nisbətən çox olmasının səbəbini izah etməyi;*

- *oksigen və ozonun alınması və xassələrinə aid reaksiya tənliklərini tərtib etməyi;*

- *oksigenin laboratoriyada alınması və xassələrinə aid sadə qurğular hazırlamağı və onlarda təcrübələr aparmağı;*

- *oksigenin iki üsulla yığılması və onların nəyə əsaslanmasının səbəbini izah etməyi;*

- *oksigenlə ozonu müqayisə edərək hansının qüvvətli oksidləşdirici olması barədə nəticə çıxarmağı;*

- oksidləşmə və yanma reaksiyalarını fərqləndirməyi;
- fotosintez prosesinin mahiyyətini aydınlaşdırmağı.

TE-1. Giriş. Şagirdlərin oksigen barədə əvvəlki dərslərdən malik olduqları biliklərin aktuallaşdırılması.

Müəllim əvvəlcə tərtib olunmuş modulun proqramı ilə şagirdləri tanış edir, lazımi məsləhət və göstərişlər verir. Şagirdlər proqramı dəftərlərinə köçürdükdən sonra, onlara aşağıdakı aktuallaşdırıcı sual və tapşırıqlar verilir.

1. Oksigenin kimyəvi işarəsi və formulu yazın
2. Oksigenin neçə izotopu var? Onlarda proton və neytronların sayını müəyyən edin
3. Sizin fikircə oksigen sərbəst halda harada yayıla bilər?
4. Allotropiya nədir? Oksigenin allotropik şəkildəyişməsini göstərin
4. Tərkibində oksigen olan hansı maddələri tanıyırsınız?
5. Biologiya fənnindən oksigen barədə hansı məlumatları əldə etmişiniz?

TE-2. Oksigen kimyəvi element və bəsit maddə kimi

Şagirdlər oksigen barədə əvvəlki dərslərdən əldə etdikləri biliklər əsasında aşağıdakı plan üzrə bu tədris elementinə aid tapşırığı müstəqil olaraq yerinə yetirə bilərlər.

1. Oksigenin kimyəvi işarəsi və formulu, nisbi atom və nisbi molekulyar kütləsi, valentliyini
2. Oksigenin havada sərbəst halda olması, suyun tərkibində kimyəvi element kimi iştirak etməsi, rəngi, iy, havadan az da olsa ağır olması
3. Allotropik şəkildəyişmələri.

Bu tapşırıqları isə müəllimin köməyi ilə cavablandırılar:

1. Oksigenin kəşfi və digər fiziki xassələri
2. Ozon və oksigenin müqayisəli xarakteristikası

Bu tədris elementinin öyrənilməsi zamanı müəllim şagirdlərə oksigenin kəşfi tarixi barədə aşağıdakı məlumatları verə bilər.

Oksigeni demək olar ki, eyni vaxtda üç alim: Karl Şeyele, Cozef Pristli və Antuan Lavuazye kəşf etmişlər.

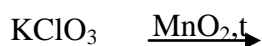
Bu barədə Cozef Pristli özü belə yazmışdır: "1774-cü il avqust ayının 1-də mən civə(II)oksiddən havanı ayırmaq istəyərkən müşahidə etdim ki, hava ondan asanlıqla linza vasitəsilə qovula bilər. Həmin hava su tərəfindən udulmur. Şam həmin havada parlaq alovla yanır. Bunları müşahidə etdikdən sonra mən bu hadisənin izahını tapmağa çalışdım".

C. Pristli ilə eyni vaxtda isveç alımı K.Şeyele oksigeni kəşf etdi. O, hətta oksigeni Pristlidən əvvəl (1772-ci ildə) almışdır, lakin bu barədə məlumat Pristlinin kəşfindən sonra çap olundu. Buna baxmayaraq oksigenin kəşfi tarixində

nə Şeyele, nə də ki, Pristli əsas götürülmür və qeyd edilir ki, onlar yalnız yeni qazı kəşf etdilər. Oksigen kimyəvi elementinin kəşfi müəllifi fransız kimyaçısı Antuan Lavuazye hesab edilir. 1775-ci ildə o, oksigeni tədqiq etdi və flagiston nəzəriyyəsinin yalan olmasını sübut edən, yanmanın oksigen nəzəriyyəsini verdi. Bu kəşfdən iki əsr keçməsinə baxmayaraq, Lavuazyenin nəzəriyyəsi nəinki qəbul edildi, hətta daha da möhkəmləndirildi. Lavuazye oksigenə “turşu doğuran” mənasını verən “oksigenium” adını vermişdir [14].

TE-3. Oksigenin alınması

Aşağıda verilmiş reaksiya tənlikləri üzrə aparılan təcrübələr müşahidə edildikdən sonra şagirdlərə onları tamamlamaq tapşırığı verilir.

Sonra şagirdlərə aşağıdakı suallar verilir:

1. Bu reaksiyaları hansı tipə aid etmək olar?
2. Təcrübələr zamanı ayrılan qazın oksigen olduğunu necə təyin etmək olar?
3. Oksigeni necə toplamaq olar? Bu zaman oksigenin hansı fiziki xassələrinə əsaslanmaq lazımdır?

4. Sizcə sənayedə oksigeni nədən almaq olar?

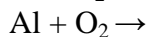
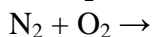
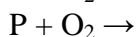
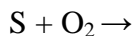
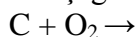
Şagirdlər sualları cavablandırmaqda çətinlik çəkdikdə müəllim onlara əlavə yönəldici suallarla istiqamət verir.

TE-4. Oksigenin kimyəvi xassələri

Şagirdlərə aşağıdakı sual və tapşırıqlar verilir:

1. Sizcə oksigen adi şəraitdə fəal ola bilər? Cavabınızı əsaslandırın
2. Sizə məlum olan metal və qeyri-metalları sadalayın
3. Oksigenə aid əvvəlki dərslərdən bildiyiniz (metal və qeyri-metallarla qarşılıqlı təsirinə aid) reaksiya tənliklərini yazın.

4. Aşağıda verilmiş reaksiya tənliklərini tamamlayın və əmsallaşdırın

Sonra oksigenin bəsit maddələrlə qarşılıqlı təsirinə aid mümkün olan

təcrübələr aparılır və şagirdlərin müşahidəsindən sonra onlara yeni suallar verilir.

1. Sizcə bu reaksiyaları hansı tipə aid etmək olar?
2. Alınan maddələri necə adlandırmaq olar?
4. Müəyyən etdiyiniz reaksiya tipinin və alınan maddələrin tərifini ifadə

edin.

Şagirdlər müstəqil, yaxud müəllimin köməyi ilə suallara cavab verdikdən sonra onlara yenidən müraciət olunur:

1. Oksigenin iştirakı ilə gedən birləşmə reaksiyalarını başqa cür necə adlandırmaq olar?

2. Təcrübələrdə müşahidə olunan əlamətlərə görə həmin reaksiyalara nə ad verərdiniz?

3. Oksidləşmə reaksiyaları ilə yanma reaksiyalarının oxşar və fərqli cəhətlərini göstərin

4. Biologiya fənnində oksidləşmə reaksiyaları barədə nələri bilirsiniz? Onlara aid misallar göstərin

5. Evinizdə xörək bişirilən zaman istilik üçün istifadə olunan qazın tərkibi nədir və bu zaman hansı hadisə baş verir?

6. Həmin hadisəyə aid reaksiya tənliyini necə yazarsınız?

Şagirdlər əvvəlki siniflərdən həmin qazın tərkibinin metan (CH_4) olduğunu bildikləri üçün sualı cavablandırma və reaksiya tənliyini yaza bilərlər. Əgər çətinlik yaranarsa belə yönəldici sual verilir: hidrogen və karbon ayrı-ayrılıqda oksigenlə reaksiyaya girdikdə hansı maddələri əmələ gətirir? Cavab doğru olduqda şagirdlər metanın tərkibində də həmin elementlərin olduğunu əsaslanıb reaksiya tənliyini yaza bilərlər.

Şagirdlərə bir neçə iki elementdən ibarət mürəkkəb maddələrin oksigenlə qarşılıqlı təsiri reaksiyalarının tənliklərini yazmaq təklif olunur.

TE-4. Ozon.

TE-nə aid şagirdlərin əvvəlki dərslərdən malik olduqları bilikləri aktuallaşdırmaq üçün onlara aşağıdakı suallar verilir:

1. Allotropiya nədir?

2. Oksigenin allotropik şəkildəyişməsi necə adlanır və o, oksigendən nə ilə fərqlənir?

Cavab alındıqdan sonra yeni suallar verilir:

1. Ozonun kimyəvi formulu necədir?

2. Ozonun molyar kütləsi neçədir və oksigenə nisbətən sıxlığı çox, yaxud az olar?

3. Ozon təbiətdə necə əmələ gəlir?

4. Ozonun təbiətdə əmələ gəlməsi şəraitini bilərək, onun laboratoriyada alınması üçün necə üsul təklif edərdiniz?

5. Şimşəkli yağışdan sonra havada nə hiss edirsiniz?

Şagirdlər oksigenə aid birinci dərisdə ozonun atmosferin yuxarı qatlarında ultrabənövşəyi şüaların təsirindən havada şimşək çaxması nəticəsində əmələ gəlməsini bildikləri üçün, onun laboratoriyada elektrik boşalması yaradılması yolu alınması barədə fikir söyləyə bilirlər. Həmçinin tərkibinə görə oksigenlə müqayisə etməklə fiziki xassələrini də xarakterizə edərlər.

Müəllim ozonun laboratoriyada alınması üsulları, təyini barədə ətraflı məlumat verdikdən sonra, şagirdlərə Venn diaqramı üzrə oksigen və ozonu müqayisə etməyi təklif edir. Şagirdlərin nəticələri müəllim tərəfindən aşağıda verilən şəkildə hazırlanmış cavablarla müqayisə edilir və onlar düzgün variantı dəftərlərinə köçürürlər.

Oksigen	Oxşar cəhətləri	Ozon
Tərkibi- O_2	Qeyri-metaldırlar	Tərkibi O_3
Nisbi molekul kütləsi- 32	Hər ikisi oksigen atomundan əmələ gəlir	Nisbi molekul kütləsi-48
İysiz	Qaz halındadırlar	Xoş iyli
Sıxlığı- 1,43 q/l	Molekulyar quruluşludurlar	Sıxlığı-2,14 q/l
Fəallığı ozondan azdır	Rəngsizdirlər	Oksigenə nisbətən fəaldır

TE-5. Oksigenin tətbiqi və təbiətdə dövrəni. Yekunlaşdırma.

Şagirdlərə aşağıdakı sual və tapşırıqlar verilir:

1. Oksigenin xassələrinə əsaslanaraq onun tətbiq sahələri barədə fikirlərinizi deyin.

2. Oksigenin insan həyatında nə kimi rol oynayır?

3. Atmosfer havasında oksigenin azalmamasının səbəbini necə izah edərdiniz?

4. Biologiya fənnindən əldə etdiyiniz biliklə əsasən fotosintez prosesini izah edin və reaksiya tənliyini yazın.

5. Ozonun oksigendən fəal olmasını göstərən reaksiya tənliyi tərtib edin.

Şagirdlərin cavabları dinləndikdən sonra, müəllim oksigenin tətbiqi, təbiətdə dövrəni barədə əlavələr edir və sonda bütün tədris elementlərinə aid suallar verməklə, yaxud hazır test tapşırıqlarından istifadə etməklə modul materiallarına aid biliklər təkrarlanır, ümumiləşdirilir və möhkəmləndirilir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. [https://az.wikipedia.org/wiki/ %C4%B0nnovasiya](https://az.wikipedia.org/wiki/%C4%B0nnovasiya)
2. <http://www.muallim.edu.az/www.old/axiv/2014/04/49.htm>
3. M.M. Abbasov, A.H. Əliyev, M.S. Fərəcov, V.S. Əliyev. Ümumtəhsil məktəbləri üçün kimya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (VII-XI siniflər üçün), Kimya məktəbdə, 2-3 (46-47) 2014.
4. Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər). <http://e-qanun.az>.
5. "Təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı" (2008-2012-ci illər üçün). <http://e-qanun.az>.
6. Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiya". <http://e-qanun.az>.
7. A.O. Mehrabov, Ə.M. Abbasov, Z.Z. Zeynalov, R. Həsənov. Pedaqoji texnologiyalar. Bakı, "Mütərcim", 2006. 370 s.
8. A.Əliyev. Müasir pedaqoji texnologiyalar və kimyanın tədrisində onlardan istifadənin metodikası. Bakı. 2009.
9. С.С. Космодемьянская, С.И. Гильманшина. Методика обучения химии. Казан 2011, 135 с.
10. <https://az.wikipedia.org/wiki/Multimedia>
11. <http://www.tehsilproblemleri.com/?p=8809>
12. A.Həsərat. Şagirdlərin informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılmasına dair. Azərbaycan məktəbi, 2016, № 5, səh 101.
13. M.M.Abbasov, V.M.Abbasov və b. Kimya, 7-ci sinif üçün dərslik, Bakı, "Aspoliqraf", 2014, 96 s.
14. Н.Е.Кузнецова, И. М. Титова, Н.Н. Гара. Химия. Учебник для учащихся 8 класса общеобразовательных учреждений. Под. ред. проф. Н.Е.Кузнецова. Москва 2012, 220 с.

Использование инновационных технологий при обучении химии**РЕЗЮМЕ**

В статье представляется информация о сущности инновации, инновационной технологии и методах, формах и средствах обучения, использованных при обучении химии. Говорится о возможных преимуществах использования при обучении химии компьютера и интерактивной доски, как современных средств обучения. Отмечается, что для эффективного и правильного использования информационными технологиями, как обучающим, так и обучающимся необходимы методические средства и курсы обучения для их информирования. В конце дается методика обучения уроков, состоящих из пяти учебных элементов (УЭ) на тему кислород, методом обучения модулями по новым педагогическим технологиям.

The use of innovative technologies in teaching of chemistry**SUMMARY**

This article provides information about the nature of innovation, innovative technologies and methods, forms and teaching tools used in the teaching of chemistry. Speaking about the possible benefits of using chemicals in the training computer and interactive whiteboard as modern teaching aids. It is noted that for the effective and proper use of information technology as a teaching and tutoring necessary methodological tools and training courses for their information. At the end of the lessons given by technique of training, consisting of five training elements (TE) on oxygen, the method of training modules on new teaching technologies.

Açar sözlər: innovasiya texnologiyaları, kurikulum, kimyanın tədrisi vasitələri, modullarla təlim texnologiyası, oksigen, allotropiya, ozon.

Ключевые слова: инновационные технологии, курикулум, средства обучения химии, технология модульного обучения, кислород, аллотропия, озон.

Key words: innovative technology, curriculum, chemistry teaching tool, modular training technology, oxygen, allotropy, ozone